

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ

Ольга В'ячеславівна Твердовська,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу філософсько-методологічних
проблем інноваційного розвитку людини
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.01

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЇЇ СУТНІСНИХ СИЛ

Стаття посвячена процесу формування інноваційного мислення человека, которое отличается способностью оперировать диссипативным интеллектом, открытостью к установлению трансдисциплинарных связей, системностью творческих и прагматических стратегий. Отмеченные научные рефлексии апеллируют к социальным аспектам становления личности, которая способна не только отвечать запросам объективной действительности, но и является причиной и инициатором ее трансформаций. Это становится возможным благодаря всестороннему развитию сущностных сил личности, гармонизации ее экзистенциальной реальности и определенных перспектив.

Ключевые слова: воспитание, формирование личностных качеств, культивирование здорового образа жизни, игра.

The article is devoted to the process of forming innovative thought of man, which differs ability to operate developing intellect, openness to establishing connections between different disciplines, system of creative and activity strategies. The noted scientific reflections appeal to the social aspects becomings of personality which is able not only to answer the queries of objective reality but also is reason and initiative of its transformations. It to become possible due to comprehensive development of essence forces of personality, harmonization of its existential reality and certain prospects.

Key words: education, forming of personality qualities, cultivation of healthy way of life, game.

Сьогодні у світі буття людини невід'ємно пов'язано з динамічним зростанням кількості знань та інформації, що детермінує її життєдіяльність, координує світогляд у напрямі певних ціннісно-раціональних засад. Соціальна реальність є визначальною складовою формування особистості. Необхідно наголосити, що людина є унікальною істотою, оскільки вона може не лише існувати та функціонувати у потоці суперечливих та динамічних явищ, але й творити себе і середовище власного існування. Тому основною метою наукових досліджень, присвячених інноваційному розвитку людини, є окреслення теоретико-методологічних засад формування такої особистості, яка була б здатна не лише відповідати запитам соціальної реальності, але й творити її, означувати можливе та реалізувати його у дійсне. Найвищою цінністю у виявленні соціально-значущих орієнтирів є особистість, її розвиток, сила мислення та пізнання в будь-якій екзистенційній площині. Актуальними є наукові рефлексії спрямовані на становлення людини, здатної влучно та доцільно формулювати мету, віднаходити оптимальні

способи її реалізації, отримувати високі результати здійснень. Така особистість володіє здатністю динамічного моніторингу дійсності, тобто поповнювати власні компетентності у значущих сферах. Її властиві гнучкість, динамічність, системне мислення, що посприятиме потужним інформаційним, знаннєвим арсеналом, загальнонауковою та спеціальною методологією, здатністю встановлювати зв'язки між несумісними (на перший погляд) компонентами дійсності.

Інноваційний розвиток людини передбачає розкриття та гармонізацію її сутнісних сил, що є потенційними соціальними утвореннями здатностей, потреб та інтересів, а також інших соціальних якостей особистості. Вони динамічні за характером і досягли визначеного рівня соціальної зрілості, спеціалізованості, готовності до їх реалізації в діяльності, мисленні, спілкуванні та пізнанні. Гармонізація сутнісних сил людини полягає у всебічному розвитку, коли жоден із задатків не зазнає знецінення.

Безумовно, початок нових варіативних проєкцій в контексті формування особистості починається з

бажання виховати у собі окреслені вище якості особистості. Усвідомлюючи відповідальність, *батьки мають докласти максимум зусиль для того, щоб їхня дитина народилася здоровою, а також створити достатні матеріальні та високі моральні умови для її соціалізації.* Поширеною стає ситуація, коли батьки доручають процес виховання дітей іншим особам (няням, вихователям, бабусям) або певним закладам. Жінки відмовляються від значущої ролі бути мамою (не лише народити, а насамперед виховати, бути поряд), нехтують нею, вважаючи її застарілою та непривабливою. Це пояснюється динамікою соціальної реальності, бажанням або необхідністю матері працювати, досягти такого ж соціального і матеріального статусу, який має чоловік. На основі цього актуалізуються протиприродні проблеми рівності статей, фемінізм, жінки виборюють химерну однаковість, втрачають власну неповторність та індивідуальність. Найвизначніше, що може зробити жінка – це стати мамою, виховати здорову, розумну, сильну, впевнену в собі особистість. Адже особистість є основою будь-якого суспільства, а жінка має важливу місію – вона творить майбутнє. «Усі ми родом з дитинства», – писав відомий письменник Антуан де Сент-Екзюпері. Від того, як мама вибудує стратегію виховного процесу, буде залежати становлення її дитини, якість життя у суспільстві в цілому. Не можна порівнювати соціальну роль чоловіка з цим високим призначенням жінки. Інститут материнства та батьківства має стати престижним, шануватися та підтримуватися на всіх рівнях суспільних відносин. Повинна здійснюватися підготовка молодих людей до відповідальної місії бути батьками, виховувати дітей. На наш погляд, конструктивним є навчання основам батьківства, веденню міжособистісних стосунків в цілому, у межах загальноосвітніх закладів.

Щодо популярності *феміністичних рухів* та відстоювання так званої рівності між представниками різної статі, необхідно зазначити, що *основа таких переконань ґрунтується на хибному підході у роз'ясненні дівчатам у ранньому віці основ та принципів співіснування особистостей в суспільстві.* Так, для батьків їхня дитина є найкращою. Разом із тим дитина народжується без уявлення про правила та цінності співжиття людей у суспільстві, а засвоює їх у процесі виховання і навчання. Якщо у дівчинки з дитинства культивувати такий принцип світосприйняття, за якого представники чоловічої статі мають поступатись, зважати на її бажання та дії, виконувати будь-які її забаганки, то таке виховання *на підсвідомому рівні* формується хибне уявлення про власну особливість. У жінки формується переконання, що суспільство, зокрема чоловіки, повинні створювати сприятливі умови для її самореалізації та ствердження. Такі установки пізніше наштовхуються на невідповідність між заявленими претензіями та закономірностями соціальної реальності. Адже кожна особистість, незалежно від статі, отримує *стільки соціальних переваг, скільки доклала зусиль, вмінь та навичок для досягнення ви-*

значеної мети. Тому в процесі виховання важливим є не культивування зверхності, що у дорослому віці трансформується у феміністичний принцип світоставлення, а формування вміння усього досягати власними зусиллями, посередництвом мислення та діяльності.

Після народження людини одразу виникає екзистенційне поле можливостей формування її особистості. *Головною метою соціалізації є створення гармонійного середовища становлення дитини, де її люблять, поважають, цінують як особистість, прислухаються до її думки.* Реалізація поставленої мети передбачає створення такого середовища для дитини та умов її догляду, що максимально відповідали б розвитку здоров'я (як фізичного, так і психічного) та загартованості. Конструктивними є *звернення до напрацьовань сучасної педіатрії, зважений підхід до використання медичних препаратів, встановлення грамотного графіку дня та харчування.* Фіксований графік допомагає дитині сформувавши уявлення про порядок та дисципліну, самоорганізованість, передбачуваність подій у її житті.

Важливим є культивування здорового способу життя і спорту, як засад розвитку гармонійної особистості. Ніщо так не шкодить, фізично і духовно не виснажує людину, як фізична бездіяльність. Не дарма уроки фізичної культури є складниками програми розвитку дітей з раннього віку. Проте, на жаль, з віком люди приділяють менше уваги власному фізичному вихованню і більше часу проводять перед екранами телевізорів та в соціальних мережах. Однак потрібно пам'ятати, що заняття спортом, за умови правильної техніки виконання, допомагають людині підтримувати себе у відмінній фізичній та психічній формі, зміцнюють здоров'я, допомагають боротися з певними проблемами в організмі, а також мати гарний вигляд. Таким чином, важливе значення для сучасного суспільства має популяризація здорового способу життя.

Необхідно зазначити, що спорт не лише тренує тіло, але й загартовує дух, адже корелюється з ризиком, азартом, вимогливістю, дисципліною, самостійністю, вчить стратегічно розраховувати власні сили та параметри об'єктивної дійсності. Ці якості є незамінними у формуванні високої самооцінки у дитини, впевненості у власних силах, а отже і конкурентоспроможності в умовах сучасних соціальних викликів. Важливо підтримувати прагнення дитини до фізичної активності, поступово та коректно залучати її до спорту за допомогою ігрових форм та засобів, перетворити здоровий спосіб життя на корисну звичку. Батьки власним прикладом, активною здоровою та спортивною позицією мають підтверджувати важливість покращення якості життя в цілому. Також корисними є правильно організовані сімейні подорожі, залучення дитини до світу природи, що уможливило гармонію між внутрішнім світом та дійсністю.

Відповідальна роль суб'єктів первинної соціалізації у контексті «плекання» та розкриття в дитині задатків до будь-якого прояву її активності. Вагомим є уважене ставлення до дитини, її слів, потреб та інтересів.

Індикатором турботливого та креативного виховання є дитяча ініціатива, яку обов'язково необхідно підтримувати. У контексті виховного процесу потрібно апелювати до розвитку органів чуття: зору, слуху, нюху, смаку, дотику. *Також потрібно розвивати те, що дитині цікаво, до чого вона має хист.* Незамінними у цьому процесі є розвивальні іграшки, книги, посібники, аудіо- та відеоматеріали, а також надана дитині інформація про середовище, що її оточує. Завдання дорослого полягає у пояснюванні дитині явища дійсності, демонструвати, як встановлюються причинно-наслідкові зв'язки. Необхідно підтримувати знанню ініціативу дитини, відповідати на її запитання коректно і по суті. Компонентами гармонійного розвитку дитини є увага до її особистості та час, присвячений спільній грі та заняттям. Для дитини важливо виконувати будь-що разом з близькими дорослими, де важливим є не лише результат, а сам процес спільного занурення в ігрову реальність.

Безцінним є вміння батьків творчо організовувати виховний і навчальний процеси, використовувати *ігрові варіанти подачі матеріалу*, розвивати в дитині здатність до *рольових форм засвоєння дійсності*. Так, Й. Гейзінга у праці «*Homo Ludens*» зазначає, що гра «творить лад, вона сама є лад, порядок. У незавершений світ, у життєве сум'яття вона привносить тимчасову, обмежену довершеність» [1]. «Дитина творить образ чогось відмінного, кращого чи вищого або небезпечнішого за її звичайне життя. Дитя уявляє себе принцом, татом, лихою відьмою або тигром. Воно так захоплюється, що буквально «виходить за межі», «заноситься» так далеко, аж вірить, ніби й справді є тим або іншим, хоч і не втрачає повністю усвідомлення «повсякденної дійсності». Дитяче дійство – це не стільки удавана дійсність, скільки здійснення чогось в образах: «переобразування», «образне перетворення реальності» [1]. Ігрові та рольові підходи стимулюють розвиток образного мислення, потужної фантазії та уяви, прекрасної пам'яті, виразного мовлення. «Однією з важливих ознак гри є просторове відторгнення ігрової діяльності від повсякденного життя. Для неї позначається, у матеріальній чи ідеальній формі, відділяється, відгороджується певний замкнений простір. Усередині цього простору відбувається гра, там панують її правила» [1]. За допомогою гри можна підготувати дитину до складної події, розігруючи сюжетну модель та проектуючи її на ігрову ситуацію. Це допомагає дитині психологічно адаптуватися до змін у житті, сконцентрувати вектор уваги на суттєвих моментах.

Необхідно зазначити, що сучасні стратегії в контексті інноваційного розвитку людини не передбачають всюдозволеність і абсолютну свободу в активності дитини. Неприпустимими є види діяльності, що загрожують життю і здоров'ю неї самої та оточуючих, завдають суттєву моральну й матеріальну шкоду. Змалечку потрібно формувати здатність до порядку, відповідальності, відчуття міри і здорового глузду. У процесі привчання до дисципліни не можна

принижувати дитину, її честь і гідність, залякувати та ображати. Конструктивним постає товарисько-пояснювальний підхід, де дорослий просто, доступно та переконливо роз'яснює загальноприйняті правила поведінки та розпису дня.

Так, А. Гелен у праці «Про систематику антропології» пише: «людина є істота дисципліни і те що вона створює культуру, відрізняє її від будь-якої тварини і водночас визначає її, адже це має силу, без винятку, завжди і всюди» [2]. Дисципліна – це не обмеження свободи, а відсіювання зайвого. Тому дисципліна, як самоорганізованість, є тією якістю, що уможлиблює ґрунтовне засвоєння знань, вмінь та навичок, розвиток здібностей, які людина вважає пріоритетними для реалізації визначеної стратегії діяльності та життя в цілому. Докладаючи системних зусиль до тієї чи іншої галузі діяльності, кожна людина може досягти високих результатів, що можна класифікувати, як обдарованість. Значущі напрацювання – це ознака реалізації раціонального потенціалу людини, її сили волі та наполегливої діяльності над визначеною метою. «Система дорослого характеру є дисциплінарною системою. Ця дисциплінарна система закладається у вихованні, що не перестає бути взаємовихованням навіть тоді, коли розвивається самодисципліна. Без цього було б неможливими життя у спільноті та впорядкована діяльність, а оскільки у цьому полягають умови існування окремої людини, то ця система дисципліни спонук є також і біологічною умовою існування» [2]. Нерозривним є взаємозв'язок діяльності та мислення, адже людська активність зумовлена логічною необхідністю, каузальністю. Послугуючись дисципліною мислення та дії, людина здатна повніше розкрити природний потенціал творчих задатків, реалізувати непересічні креативні здібності, уможливити розвиток обдарованості, таланту і геніальності.

В організації самодисципліни ключовим є поняття *вчасності*, адже від правильного розрахунку часу значно залежить ефективність перетворень. Успішною можна назвати ту людину, яка вміє «опинитись тут і зараз», коректно, чітко і своєчасно сформулювати та розпочати реалізацію певних цілей. Час є цінним ресурсом, а його раціональне використання – запорукою перетворення мисленнєвого на реальне з меншими витратами. Зважена економія часу інтенсифікує діяльність людини, визначає ієрархію та преференцію цілей, уможлиблює отримання бажаного за менший проміжок часу. Через призму діяльності людина усвідомлює хід часу. Проте, як зазначає І. Барбур у праці «Етика в епоху технології», технологія збільшила кількість вільного часу, але не зуміла стимулювати його творче використання [3]. У межах виховного процесу важливо формувати у дитини уявлення про хід часу, вчасність, послідовність, відповідність визначених дій та розпису дня.

Окрім здатності правильного розрахунку часу необхідно розвивати вміння самостійного пошуку відповідей на питання, пояснення явищ та процесів дійсності, здатність до чіткої аргументації та

формування власної думки. У контексті стимулювання навичок самостійності корисним є делегування конкретних обов'язків, залучення дитини до виконання повсякденних справ та вирішення поточних завдань. *Самостійність* – це передумова формування унікальної та значущої в контексті сучасних соціальних трансформацій здатності, а саме – самовдосконалення. Дитина має прагнути стати кращою ніж вона була вчора (красивіше намалювати, охайніше виглядати, більше встигнути тощо). Необхідно зауважити, що потрібно навчити дитину правильно ставитися до порівняння: порівнювати себе потрібно не з іншими (адже це принижує самооцінку та віру в себе), а лише з собою вчорашнім. Кожен з нас є автором власної історії, тому доцільно попередньо скласти план і модернізувати його відповідно до об'єктивних обставин та суб'єктивних побажань. Це основа становлення вміння не зупинятися на досягнутому, саморозвиватись, ставити нову мету, досягати вищих результатів її здійснення. Невід'ємним у реалізації мети є вольовий елемент. *Воля* – це здатність людини концентрувати духовні та фізичні сили для досягнення запланованого. Такий підхід сприяє формуванню високої самооцінки у дитини, самосхвалення та прийняття. Подальшим потужним стимулом самовдосконалення є *інтерес*, бажання отримати новий досвід або знання. На цьому етапі важливо підтримувати ініціативу дитини, висловлювати зацікавлення, заохочувати, хвалити, допомагати, пропонувати варіативні стратегії реалізації задуманого.

Самовдосконалення можна розглядати як інвестицію, що є обов'язковою умовою досягнення успіху, яка забезпечить визначений ефект. Відсутність такої проєкції може означати відсутність уявлень про бажане або неготовність окреслити програму перетворень бажаного на дійсне. Як підкреслює К. Ясперс, людина, яка не бачить власного майбутнього, втрачає сенс і в сучасному [4]. Основною метою цього процесу є формування людини, яка була б здатна оперувати розкритим інтелектом, готова створювати принципово нові рішення і технології, творити реальність.

Творчий підхід до дійсності, розкриття та гармонізація сутнісних сил людини, формування вміння особистості бути спроможною вчасно і доцільно відповідати на виклики сучасності є визначальними завданнями не лише виховання, а й освіти. *Освіта* – це життєва компетентність особистості, вона постає, як діяльність, спрямована на здобуття знань, вмінь та навичок. Так, Е. Фромм зазначає, що «картина світу людини залежить від ступеня розвитку її розуму та знання. Якщо об'єм людського мозку не змінився за тисячу поколінь, то знадобився тривалий процес еволюції, щоб досягти об'єктивності, тобто, здатності бачити світ, природу, інших людей і себе такими, якими вони є, а не викривлено, через бажання та страхи. Чим більше людина розвиває цю об'єктивність, тим більше вступає в контакт з дійсністю, тим більш зрілою вона стає, тим більше має можливостей побудувати гуманний світ, у якому буде відчувати себе вдома» [5].

У контексті гармонійного розвитку сутнісних сил людини значущим є індивідуальний освітній підхід, що передбачає розвиток тих видів діяльності, що викликають інтерес у дитини, узгодження загальноосвітньої програми з її можливостями та особливостями. Отримані знання, принципи методології пізнання є основою розвитку аналітичних здібностей, віднайдення способів застосування набутих вмінь та навичок, виникнення прагнення до нових знань.

Таким чином, специфіка сучасних соціальних трансформацій звертає дослідницьку увагу на пошук інноваційних стратегій у контексті розвитку людини. Означені наукові рефлексії апелюють до теоретико-методологічних засад формування особистості, яка здатна не лише відповідати запитам об'єктивної дійсності, але є рушієм її перетворень. Людина здатна творити реальність, самостійно вирішувати куди спрямовувати увагу, розум, потенціал і силу. Варіативні проєкції в контексті формування особистості ґрунтуються на усвідомленні агентами соціалізації відповідальної ролі.

Екзистенційне поле можливостей дитини здатне повніше розкритися за умов прийняття, любові та поваги до її особистості. Роль батьків у цьому процесі є визначальною: вони мають формувати і виховувати високу самооцінку у дитини. Підліток, який розпочинає доросле життя з відчуттям власної гідності буде успішним і затребуваним в суспільстві, здатним своєчасно відповідати на виклики динамічного світу. Гармонізація сутнісних сил особистості, як динамічних складових становлення, передбачає системний розвиток її задатків у здібності, апелювання до компонентів реальності, встановлення каузальних зв'язків між ними. Стрижнем процесу соціалізації мають стати духовні цінності, як соціально-значущі ідеали поведінки та мислення особистості, розвиток чуйного, турботливого та шанобливого ставлення до інших.

Використані літературні джерела

1. Гейзінга Й. Homo Ludens [Текст] / Й. Гейзінга; пер. з англ. О. Мокровольського. – Київ : Основи, 1994. – С. 17–27.
2. Гелен А. О систематике антропологи [Текст] / А. Гелен; сост. и послесл. П. С. Гуревича; общ. ред. Ю. Н. Попова // Проблема человека в западной философии: Переводы. – М.: Прогресс, 1988. – С. 164–197.
3. Барбур И. Этика в век технологии [Текст] / И. Барбур; пер. с англ. А. Киселева. – М.: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. – С. 61.
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории [Текст]: пер. с нем. / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – С. 155.
5. Фромм Э. Пути из больного общества [Текст] / Э. Фромм; Сост. и послесл. П. С. Гуревича; общ. ред. Ю. Н. Попова // Проблема человека в западной философии: Переводы. – М.: Прогресс, 1988. – С. 481.